

KABA ESZTER

„Őszre hazajönnek mind!”

*Hadifogolykérdés és a magyar társadalom a Pesti Hírlap hasábjain,
1920–1923*

1918 márciusában a breszt-litovszki béke megkötésével lezárult a háború Oroszországgal. Az orosz hadifogságba esett katonák számára azonban a békekötés nem jelentette egyértelműen a hazatérés lehetőségét is. Noha az Oroszországgal kötött korábbi hadifogolycsere-egyezmények értelmében több mint félmillió katona tért haza a fogságból, 1918–1919 telén az egykori Monarchia katonái közül még mindig 1,5 millióan voltak hadifogságban, részben Oroszországban, részben az antant hatalmak hadifogolytáboraiiban. A Monarchia felbomlását követően a hadifoglyok hazaszállításáért a magyar Hadügyminisztérium felelt, amely 1918 decembere és 1921 augusztusa között hadifogoly-fogadó bizottságokat működtetett Lengyelország, Litvánia és Ukrajna területén, ezzel segítve elő a hazatérést Oroszország európai részéről.¹ Az Uráltól keletre eső vidékeken, Turkesztánban és Szibériában azonban még mindig többszázézes tömeg várakozott a hazaszállításra. A tanulmány elsősorban az ő sorsukra fókuszál, az egyik legismertebb korabeli napilap, a Pesti Hírlap cikkeire támaszkodva rekonstruálja hazatérésük körülményeit, itthoni fogadtatásukat és a civil társadalomba történő visszailleszkedési problémáikat.

Az 1878-ban (újra)indított Pesti Hírlap az 1910-es évek végére az egyik legnépszerűbb napilappá vált. Politikai irányultságát tekintve a „liberális-demokrata”, illetve az „elégge objektív, de végeredményben zsidó” jelzővel illették a kortársai. 1921-ben példányszáma elérte a 42 765-öt, ezt csak Az Est című lapnak sikerült felülmúlnia.² A nemzetgyűlés üléséről minden esetben beszámolt, nemegyszer szó szerint idézve a parlamenti naplók szövegét, azaz egyes kérdésekben híven tükrözte a kormány mindenkori hivatalos álláspontját. Ez, illetve az olvasóközönség kiugróan magas száma volt az oka, hogy tanulmányomban ezt a sajtóorgánomot vettem górcső alá. A Pesti Hírlap 1920 és 1923 között (azaz négy év alatt) összesen 314 cikkében foglalkozott valamilyen formában az orosz hadifogságban lévőkkel. Míg 1920-ban és 1921-ben hetente több cikk is tárgyalta a hadifoglyok ügyét (117, illetve 116 cikkről van szó), 1922-re ez a szám radikálisan visszaesett (65 cikk), 1923-ban pedig alig-alig szerepel a lapban a témába vágó híradás, és ezek is inkább az év első felében jelennek meg. Az első két év beszámolóit a hadifoglyokkal kapcsolatos témák teljességét megjelenítik, az utolsó két év híradásai közül teljesen hiányoznak a hazahozatalt elősegítő jótékonyági és társadalmi akciók, a cikkek jelentős része a túsok hazatéréséről és a leszerelő-, valamint

¹ Bonhardt Attila: *A magyar hadifoglyok hazaszállítása az I. világháború után. Magyar hadifogolyfogadó bizottságok Lengyelországban és Litvániában 1918 december–1921 augusztus.* Hadtörténelmi közlemények, 107. évf. (1994) 2. sz. 29–71.

² Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében.* Budapest, 2004. 97–99.

az internálótáborokban kialakult helyzetről szól. Az újságnak a témában megjelent írásait hat nagyobb csoportra bontottam. Az első csoportba soroltam a parlamenti tudósításokat, melyek a kormány hivatalos álláspontját tükrözik a hadifogoly-kérdéssel kapcsolatban, a másodikba azokat a cikkeket, melyek a hadifoglyok ügyét általában tárgyalják (ide értem a megkötött hadifogoly-egyezményekkel kapcsolatos beszámolókat és a hadifoglyok kicserélésével kapcsolatos híradásokat is). A harmadik csoportba soroltam azokat az esszéket, amelyek a hadifoglyok (feltételezett) életkörülményeit taglalták (közvetve az oroszországi általános közállapotokról szóló tudósítások is ide értendők), a negyedik csoportba kerültek a hadifoglyokkal való kapcsolattartás lehetőségeiről szóló tájékoztatók. Az ötödik csoportba a hadifoglyok hazahozatala érdekében tett társadalmi kísérletek, a hatodikba pedig a hadifogly-szállítmányok útjáról és a hadifoglyok magyarországi fogadtatásáról szóló beszámolók kaptak helyet. Az utolsó csoportba soroltam a csóti leszerelőtáborról és a zalaegerszegi internálótáborról szóló híradásokat is. A cikkek csoportosítása lehetővé tette, hogy ennek a – a hazatérés szempontjából meghatározó – négy évnél az eseményeit ne pusztán kronológiai szempontból közelítsem meg. Az újság hasábjain jól követhetővé válik a társadalom reakciója a hadifogly-kérdésre: a hazahozatalukra tett társadalmi erőfeszítések, a velük való kapcsolattartás fontossága, életkörülményeik megrajzolása (illetve az erre tett kísérletek) és a civil életbe való visszavezetésükre irányuló törekvések. A tanulmány keretei nem tették lehetővé, hogy minden résztémát a maga teljességében megjelenítsek, így a számomra legfontosabbnak tűnő „cikksoportokra” fókuszáltam, esetenként levéltári anyaggal kiegészítve a bennük foglaltakat.

Hadifogoly-lét és a köztudat

1920. január 1-jén a hírlap érzékeltes jelzőkkel tarkítottan számolt be a „szibériai újesztendőről”. Szinte megelevenedő kép tárul az olvasó szeme elé a távol raboskodó honfitársakról, akik megöregedve, betegen, rongyokba burkolva élnek négy-hat éve tartó fogolyéletüket a szibériai hómezőkön. A cikk írója az általánosságon túl személyessé is teszi az élményt azzal, hogy szerepeltet egy bizonyos Neumann ezredest,³ aki a nyikolszk-usszurijszki táborban szenvedéseinek végét kívánva az agyonlövétést követelte. Az oroszországi hadifoglyok hazatérése azonban pénz hiányában jóformán reménytelen, Magyarország hiába is remél külföldi segítséget, a magyar kormánynak pénze nincs, így a társadalomé a feladat és a felelősség, hogy összefogjon, és hazahozassa fogságban rekedt hazánkfiait.⁴ A napilap ezt követően négy éven át hetente több számában is foglalkozott a hadifoglyok ügyével, kisebb-nagyobb terjedelmű írásai elsősorban az olvasók érzelmeire apellálva próbálták elérni, hogy minél több társadalmi csoport kezdeményezzen gyűjtést, és álljon ki a hadifoglyok hazahozatala érdekében. Az újság következetes volt a tekintetben, hogy ennek felelősségét rendre megosztotta a mindenkori kormány és a társadalom között. Szinte mindegyik cikkben megfogalmazódott, hogy a kormány politikai felelőssége, hogy mielőbb rendezze a hadifoglyok ügyét, de a társadalom támogatása (és legfőképp a pénze) az, ami nélkülözhetetlen ehhez a vállalkozáshoz.⁵ A cikkekben jóformán toposzként köszöntek vissza az alábbi szófordulatok: „a férjük után síró asszonyok”, „a fiaikat hazakívánó anyák”, „az apátlan árvák”. Ezek a jelzős szerkezetek a társadalomból hiányzó férfiak egyes szerepeire mutatnak

³ A Politikatörténeti Intézet és Levéltár (PIL) adatbázisa Neumann ezredes nevű személyre nem tartalmaz adatokat.

⁴ Pesti Hírlap (a továbbiakban: PH), 1920. január 1.

⁵ *Akik a távolban szenvednek*. PH, 1921. április 17.; *Akik a legtöbbit szenvedtek*. PH, 1921. július 8.; *Halódó magyarok utolsó segélykiáltása*. PH, 1921. július 23. stb.

rá, ugyanakkor látni kell az írásokból kivilágó gazdasági kényszert is. A még haza nem tért hadifoglyok (nagyságrendileg hatvanezer fogolyról szóltak a híradások)⁶ jelentős része le-gényességi állományú volt, azaz elsősorban a mezőgazdasági munkák elvégzéséhez hiányzott a megfelelő létszámú munkaerő. Az újság hasábjain nem csak esszék, hanem (esetenként fiktív) olvasói levelek segítségével is igyekeztek elérni azt, hogy az olvasókban minél jobban tudatosodjon a hosszú évek óta hadifogságban sínylő nők szenvedése. Ezt a törekvést egy hat levélből álló sorozat, a „Szibériai levelek” jelenítette meg a legmarkánsabban, amely Fábián Béla⁷ későbbi nemzetgyűlési képviselő tollából jelent meg 1920 tavaszán.⁸ Fábián 1914-ben vonult be a kassai 34. gyalogezredhez, és egy évvel később, 1915-ben Lembergnél sebesülten esett hadifogságba. A krasznaja rjecskai fogolytáborba került, ahonnan többszöri sikertelen kísérlet után 1918-ban néhány társával együtt sikerült megszöknie. 1920-tól törvényhatósági képviselőként aktív szerepet vállalt a politikában, minden fórumon erőteljesen képviselte az oroszországi hadifoglyok érdekeit, így az ő tollából abszolút hitelesnek tűntek a szibériai történetek. Leveleit különböző címzettekhez (a képzeletbeli Nőhöz, szüleihez, barátaihoz, az Apátlan kisgyermekhez) írta, minden írásában a hadifogolytét más-más aspektusát tárva fel. Cikkeinek közös jellemzője az állandó honvágy jelenléte és a családi, szerelmi kapcsolatok iránti fokozott, szűnni nem akaró szükséglet.⁹ Írásai keserű hangvételű leggyakrabban sajátos humorral oldja. Elmeséli, hogy fogolytársai gyermekeik fényképeiből rendeztek szépségversenyt a távollevő család hiányát pótolandó, bajtársaik szökési kí-

⁶ A pontos számot sem akkor, sem az utólagos kutatások során nem sikerült megállapítani. A bevonuláskor nem készítették nemzetiség szerinti kimutatásokat – értelemszerűen nem volt relevanciája, az illetőségi hely (azaz a lakhely) volt mérvadó a sorozáson –, ez azonban a hazatérés megszervezésében óriási problémákat okozott. A magyar kormány az elszakadt országrészekre hazatérni kívánókat – mint idegen állampolgárokat – anyagilag eleve nem támogatta. A nemzetiségi összesítés, valamint az eltűntek, fogságba esettek, elesettek pontos listájának hiányában azt sem tudták megmondani, hányan várakozhatnak még Oroszországban a hazaszállításra. *Hadifoglyok hazaszállítása*. PH, 1921. április 23. (itt 60–80 ezer hadifogolyról volt szó); *Szibéria rabjai*. PH, 1921. május 12. (itt 20 ezer hadifogolyról esett szó, akiket a trianoni Magyarország területére vár-tak haza); *A világ lelkiismerete*. PH, 1921. június 1. Itt ismét 60 ezer fogolyról szól a beszámoló, és ez a szám végül állandósult a cikkekben.

⁷ Fábián Béla (1899–?) ügyvéd. 1922 és 1939 között nemzetgyűlési, utóbb országgyűlési képviselő, interpellációiban számtalanszor felszólalt az oroszországi hadifoglyok hazahozatala mellett. 1944-ben zsidó származása miatt a nyilasok elhurcolták, a coburgi internálótáborba került, ahonnan 1945-ben kiszabadulva az USA-ba emigrált. Az orosz hadifogságban töltött évekről összesen hat könyvet publikált, műveinek egy részét 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány a fasiszta szel-lemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről szóló 530/1945. M.E. sz. rendelete alap-ján megsemmisítették.

⁸ A cikkek pontos megjelenési dátuma: PH, 1920. március 6.; 1920. március 21.; 1920. április 4.; 1920. április 28.; 1920. május 18.; 1920. május 28.

⁹ A „nőhiány” és a szexuális élet kérdése rendszeresen feltűnik a fennmaradt naplók és visszaemlé-kezések lapjain is. A fogságban töltött évek alatt – különösen a fiatalon hadifogságba kerültek ese-tében – óhatatlan volt, hogy a hadifoglyok orosz nemzetiségű nőkkel alakítsanak ki hosszabb-rövidebb ideig tartó kapcsolatot. A PIL adattárában szereplő közel harminckétezer hadifogoly kö-zül 478-an nőszültek meg kint, ami 1,5%-os arány. Ez a szám jelentéktelennek tűnhet, de a hazai közvéleményt nagyon is foglalkoztatták az „orosz feleségek”. Sokan a hadifogságból hazatérve egy-szerűen a leszerelőtáborban „felejtették” új családjukat, míg mások rövid Magyarországon töltött időszak után családostul visszakiváncokztak Oroszországba, a „biztos megélhetésbe”. Ezekről a tár-sadalmi jelenségekről a Pesti Hírlap is megemlékezett. *Férfibecsület*. PH, 1921. június 25.; *Házasa-ság a hadifogságban*. PH, 1922. január 20.; *Erzsike búcsút vesz Magyarországtól*. PH, 1922. má-jus 12.

sérletét pedig tábori népünnepéllyel „fedezték”. Az egyik legironikusabb esszéje 1921 nyarán jelent meg – már nem a fent említett cikksorozat részeként –, ebben egy tábori színdarabról írt. A történetben (címe: Huszonöt év múlva) az évtizedek óta hadifogságban élő apa az újonnan érkező foglyok között saját, születése óta nem látott fiát ismeri fel.¹⁰ A hadifoglyok életkörülményeire közvetetten utaltak az oroszországi állapotokról szóló általános híradások. Az újság beszámolt többek között a Moszkvában virágzó spekulációról,¹¹ az ország-szerterre mind több áldozatot szedő éhínségről,¹² a közerkölcs meggyengüléséről,¹³ a cári főváros, Pétervár pusztulásáról¹⁴ és a Turkesztánban és Szibériában terjedő kolerajárványról.¹⁵

A hazaszállítás

A kolerajárvány történetünk szempontjából sem elhanyagolható tény, hiszen nagymértékben érintette a háború után két évvel még mindig a szibériai és turkesztáni táborokban hazatérésüket váró hadifoglyokat. A hazaszállítás kérdését nehezítette, hogy Magyarország és a szovjetek között ekkor nem állt fenn diplomáciai kapcsolat, azaz a szovjet kormányral való érintkezéshez szükséges volt egy harmadik, „közvetítő” fél közreműködésére is. A diplomáciai tapogatózások eredményeképpen Litvinov, a szovjet kormány képviselője¹⁶ kijelentette, hogy a hadifoglyok kicseréléséről csak kölcsönös, paritásos alapon lehet szó, azaz biztosítani kell a Magyarországon lévő orosz hadifoglyok hazatérését is. Ennek szellemében javasolta, hogy bizottság mérje fel mindkét országban a kialakult helyzetet, és tárgyaljon a technikai feltételekről. Budapest tartva attól, hogy a találkozót égisze alatt a szovjetek bolsevik propagandát folytatnak, nem ment bele ebbe a megoldásba, és közvetlenül Koppenhágába küldött tárgyalni egy megbízottat dr. Jungerth Mihály tanácsos¹⁷ személyében. A tárgyalások eredményeképpen született meg 1920. május 29-én a koppenhágai szerződés. A magyar kormány vállalta, hogy hazaengedi az összes Magyarországon tartózkodó hadifoglyot, és a saját költségén a magyar határig szállíttatja őket, a továbbszállításról pedig megállapodik Ausztriával és Németországgal. (Ne feledjük, ekkor már zajlott a lengyel–szovjet háború!) A szovjetek hasonlóképp kötelezték magukat, hogy hazaengedik az összes hadifoglyot és polgári személyt, akik a meg nem szállt magyar területekről származnak, saját költségükön olyan szovjet határállomásra szállítva őket, ahonnan továbbszállításuk megoldható. A hazatérés lehetőségéről pedig az ország egész területén értesítik a hadifoglyokat. A hazaszállítás valóban meg is kezdődött 1920 augusztusában, szárazföldi úton. A párizsi békekötés után kapott a magyar kormány lehetőséget arra, hogy missziót küldjön Szibériába az ottani állapotok felmérésére és a hazaszállítandó hadifoglyok számának feltérképezésére. Az ez évben létrehozott vlagyivosztoki missziót Dell’Adami Géza vezérkari százados vezette, aki maga is három évig orosz hadifogságban volt, és végül a hatodik szökési kísér-

¹⁰ PH, 1921. július 8.

¹¹ PH, 1922. november 4.

¹² PH, 1921. augusztus 10.; 1921. december 3.; 1921. december 13.; 1921. december 14.; 1922. február 23.; 1922. április 11. stb.

¹³ „Oroszországban mindenki lop”. PH, 1922. február 15.

¹⁴ PH, 1922. szeptember 8.

¹⁵ PH, 1921. július 26.

¹⁶ Litvinov, Makszim Makszimovics (1876–1951) szovjet diplomata, 1930 és 1939 között a Szovjetunió külügyi népbiztosa.

¹⁷ Jungerth Mihály (1883–1957) diplomata, a magyar külügyminisztériumban 1918-tól különböző beosztásokban, majd diplomáciai képviselőként a hadifoglyügyekkel foglalkozott. 1935 és 1939 között moszkvai követ. A Jungerth-Arnóthy nevet az 1930-as évektől használta.

lettel sikerült onnan megszöknie 1918-ban. Dell’Adami missziója vízi úton szállította hazájukba az egykori katonákat. Ez a misszió akkor is folytatta munkáját, amikor tárgyalások folytak a tisztek és a népbiztosok kicserélése ügyében – tehát a hazaszállítás, ha lassan, de ekkor is folytatódott.¹⁸

A koppenhágai szerződés teljes körű végrehajtását végül az 1920. július 5-én Budapesten megkezdődött népbiztos-per hiúsította meg, melynek során négy népbiztost halálra, hatot pedig életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. A szovjet kormány az elítéltek megmentése érdekében figyelmeztetett, hogy leállítja a hadifoglyok hazaszállítását. 1921. január 4-én a Pesti Hírlap a címlapon közölte a hírt, miszerint a külföldi sajtóban ismét szárnyra kaptak a híresztelések, hogy a szovjetek túsökként tekintenek a magyar hadifoglyok jelentős részére: négy-ötezer tisztet az elítélt népbiztosok megmentése érdekében tartanak vissza. Teleki Pál miniszterelnök ezzel kapcsolatban néhány nappal korábban az alábbiakat nyilatkozta: a szovjet kormány nem gyakorolhat befolyást a független magyar bíróságokra, melyek a népbiztosok ügyében törvényszerű és nyilvános eljárást folytatnak le. A nemzetközi jognak teljes mértékben ellentmond a hadifoglyok és a népbiztosok közötti kapcsolat létesítése, és a szovjetek fenyegetése, nevezetesen, hogy a népbiztosok kivégzésére a már elkülönített tíz fő tús valamelyikének kivégzésével válaszolnának, nem egyéb, mint közönséges gyilkosság. Azonban a magyar kormány belátja, hogy a túsoként visszatartott hadifogly magyar tiszteken csak úgy segíthet, ha tárgyalásokba bocsátkozik. Az orosz fél elfogadta a tárgyalások folytatására való felkérést, és ezt 1920. december 31-én távirati úton is megerősítette.¹⁹

1921. január 26-án Revalban (Tallinnban) ültek asztalhoz a két kormány megbízottai. Jungerth tárgyalási alapnak továbbra is a koppenhágai egyezményt tekintette, Litvinov azonban ragaszkodott a túsok és a népbiztosok, valamint a tanácsköztársasági elítéltek és a visszatartott tisztek kicseréléséhez. A tárgyalások során egyértelművé vált, hogy csak a népbiztosok kicserélése mozdíthatja el a holtpontról a szovjet kormányt. Litvinov az idő előrehaladtával azonban újabb és újabb, hadifoglyok nevét tartalmazó listákkal állt elő, akiknek a kiadatását a szovjetek feltétlenül szükségesnek vélték. A tárgyalások elakadtak. A felek legközelebb 1921 júliusában ültek asztalhoz, ezúttal már Rigában. A kicseréltek számát és összetételét illetően nehezen jutottak közös nevezőre, végül 1921. július 28-án megszületett a kicserélési egyezmény, és a túsok számára lehetővé vált a hazatérés.²⁰ Az egykori hadifoglyok több transzportban érkeztek meg Magyarországra, a kormány 1922. szeptember 24-én nyilvánította befejezettnek hazaszállításukat, a Külügyminisztérium hadifogly-osztályát októberben feloszlatták. A haza nem tért hadifoglyokat „külföldön letelepedett magyar kivándoroltaknak” tekintették, végképp megpecsételve a kint rekedtek sorsát. Azok számára ugyanis, akik lekésték a hivatalos állami hazaszállítást, korántsem volt egyszerű a hazatérés. Útiköltségüket a hozzátartozóknak kellett finanszírozniuk, és a Külügyminisztériumtól külön engedély kellett a hazatérésükhöz. Az egyéni kezdeményezések mellett végül 1924 novemberében és 1925 tavaszán érkeztek még haza hivatalos csere útján egykori hadifoglyok (számuk a feleségekkel és a gyermekekkel együtt nem érte el a nyolcszázat). Ezzel párhuzamosan meg kell jegyezni, hogy több mint 2500-ra tehető azok-

¹⁸ A misszió történetét feldolgozta: Dell’Adami Géza: *Megváltás Szibériából*. Budapest, 1925.

¹⁹ *Az elítélt népbiztosok és az oroszországi hadifoglyok*. PH, 1921. január 4.

²⁰ *Akiket szívesen odaadunk*. PH, 1921. augusztus 4.; *Hazajönnek az összes hadifoglyok*. PH, 1921. augusztus 4.; *A rigai egyezmény szövege*. PH, 1921. augusztus 9.

nak a száma, akik 1925 és 1938 között kérvényezték hazatérésüket, de soha nem látták viszont Magyarországot.²¹

Hozzátok haza foglyainkat!

Társadalmi mozgalmak és a hazatérők fogadtatása

A társadalmi mozgalom élére *Az oroszországi és szibériai magyar hadifoglyok hozzátartozóinak egyesülete* állt. Részben a hazatérést előmozdítandó, részben pedig a még hadifogságban élők életminőségének javítását segítő indítottak társadalmi akciót. Ennek keretein belül ruhaneműket gyűjtöttek, pénzbeli támogatás mellett arany-, ezüst- és ékszeradományokat is szívesen fogadtak. Ők gondoskodtak a hadifoglyoknak szánt csomagok összegyűjtéséről és kézbesítéséről is.²² A hadifoglyok hazatérését támogató Heinrich Ferenc kereskedelemügyi miniszter 1920 márciusában postabélyegeket bocsátott ki.²³ A Magyar Zsidók Országos Szövetsége is részt kívánt venni az egyre szélesedő vállalkozásban, a családokhoz fordult, hogy küldjék be a hozzájuk tartozó hadifogly pontos címét a szövetség irodájába.²⁴ A Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) 1920 májusában rendezett hadifogly-napot a szibériai foglyok hazajutását elősegítendő. Önkéntesei utcai pénzgyűjtéssel, Horthy-bronzérem és -kartonjelvény árusításával – mintegy 800 ezer koronával – járultak hozzá a hazatérés költségeihez.²⁵ A gyűjtés egyre szélesebb körűvé vált. A MOVE akciója után néhány nappal Soós Károly honvédelmi miniszter, a Magyar Vöröskereszt Egylet, a MOVE és a Hadifoglyok Hozzátartozóinak Egyesülete tettek közzé felhívást, amiben az egész magyar társadalom anyagi támogatását kérték a hadifoglyok hazaszállításához.²⁶ A társadalmi mozgalmaknak kétségkívül nagy lökést adott Huszár Károly egykori miniszterelnök hadifogly-akciója. Huszár a magyar Vöröskereszt megbízottjaként az Amerikai Egyesült Államokban fogott nagyszabású gyűjtésbe, és vállalkozása sikerrel is járt: 184 millió koronát kalapozott össze a kint élő magyarságtól. Ez az óriási összeg a hazai felekezeteket is motiválta, így a főváros templomaiban két alkalommal is rendeztek gyűjtést a hadifoglyok érdekében.²⁷ A foglyok hazaszállításának megsürgetésére a főváros pénzügyi bizottsága is külön ülést hívott össze 1921 júliusában. Mint az újság beszámolt róla, a hatvanezer főnyire taksált hadifogly-tömeg hazatéréséhez hárommilliárd-hatszázmillió koronára volt szükség, amiből akkoriban hatvankétfélmillió áll rendelkezésre (azaz a teljes összeg 1,8%-a), a bizottság ehhez kívánt hozzájárulni kétfélmillió koronával (azaz 0,05%-kal!), de ezt az összeget is valamilyen különadó formájában kívánták előteremteni (esetleg a telekértékadóval kiegyenlíteni).²⁸ A pénzügyi megoldások keresése mellett a jelenlévők itt is elsősorban a

²¹ A hadifoglyok hazaszállításáról és a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatokról bővebben: Baja Benedek et al. (szerk.): *Hadifogly magyarok története*. 2. köt. Budapest, é. n.; Petrák Katalin: *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945*. Budapest, 2000.; Kolontári Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, 2009.; Petrák Katalin: *Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között*. Budapest, 2012.; *Magyarok a Szovjetunióban 1914–1941*. A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár adatbázisa.

²² PH, 1920. január 6.; 1920. január 8.; 1920. február 14.

²³ PH, 1920. február 4.

²⁴ PH, 1920. március 19.

²⁵ PH, 1920. május 4.; 1920. május 6.; 1920. május 7.

²⁶ PH, 1920. május 13.

²⁷ PH, 1920. május 23.; *Huszár Károly agitációs útja Amerikában*. PH, 1920. május 29.

²⁸ A felajánlott összeg végül meg is érkezett rendeltetési helyére. PH, 1921. augusztus 3.

külföldhöz intézendő proklamációkban gondolkodtak, és inkább kívántak egy már létező társadalmi mozgalomhoz kapcsolódni, minthogy maguk álljanak az ügy élére.²⁹ A magyar újságíró testületek szintén a külföldi nemzetek – pontosabban a külföldi újságírók – lelkiismeretére apelláltak néhány nappal később kelt nyílt levelükben. Rákosi Jenő hírlapíró mint az újságírók szószólója a kollégái szolidaritását kérte a hadifoglyok ügyében, azt azonban nem fogalmazták meg, pontosan milyen segítséget is várnak tőlük. Az akcióval az újságírók a Huszár Károly által megindított pénzgyűjtési mozgalomhoz kívántak kapcsolódni. A Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete is csatlakozott a felhíváshoz a külföldi katolikus sajtó támogatását kérve.³⁰ Az augusztusi hírek már sikeres pénzgyűjtési akcióról számoltak be. A Gyáriparosok Országos Szövetsége kilencszázezer koronát ajánlott fel a célra, a nagybátori állomás dolgozói ezer koronát gyűjtöttek össze a hadifoglyok megmentése érdekében.³¹ XV. Benedek pápa, aki néhány hónappal korábban huszonötezer lírával segítette az oroszországi hadifoglyok ügyét,³² 1921 novemberében levél útján biztosította pénzügyi és diplomáciai támogatásáról a nemzetgyűlést a szibériai hadifoglyok hazaszállítása ügyében.³³

1921 nyarára rendszeressé vált a hadifogoly-szállítmányok hazatérése. A politikai megállapodások következtében megindult a tanácsköztársasági elítéltek és a kint túszként viszatartottak kicserélése, ezzel párhuzamosan még mindig tartottak gyűjtéseket a szibériai foglyok hazatérése érdekében. A Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete szeptemberre tervezett gyűjtőnapja keretében nem csupán egyszerű pénzgyűjtési akciót szervezett, hanem a zenés mulatóhelyekből származó bevételt is felajánlották a jótékony célra.³⁴ A hadifoglyok megmentése érdekében egészen speciális társadalmi kezdeményezések is születtek. A fogságban lévő bankalkalmazottak hazahozatalát a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete kívánta felkarolni, másfélmillió koronát helyezve letétbe a dán konzulátusnál. Az akciót figyelemfelkeltő felhívásnak is szánták, remélve, hogy más egyesületek, cégek vagy települések szintén összefognak a kötelékükbe tartozó hadifoglyok kiszabadítása érdekében.³⁵ Az újságban egyéni kezdeményezésről is olvashatunk. A lap egyik előfizetője szorgalmazta, hogy minden jobb módú család saját fia mellett egy szegényebb hadifogoly hazahozataláért is vállaljon anyagi felelősséget, ahogy ezt ő maga is megteszi.³⁶ 1922-től az újság már nem tudósított a fentiekhez hasonló társadalmi megmozdulásokról, és arról sem számolt be, hogy valóban a hadifoglyok megsegítésére fordították-e az összegyűlt bankjegyeket.

Az első hadifogoly-szállítmány 1920 júliusában érkezett meg Triesztbe, tagjait a honvédelmi miniszter küldöttei fogadták. Az újság arról is beszámolt, hogy a hazatérőket a fővárosig minden nagyobb pályaudvaron ünnepélyes keretek között várják.³⁷ Néhány nappal később – az inotai leszerelőtáborban töltött pár napos egészségügyi zárlatot követően – megérkezett az egykori foglyok vonata a fővárosi Keleti pályaudvarra. Az ünnepségen megjelent Horthy Miklós kormányzó, képviseltette magát a kormány, a hadsereg, a MOVE és

²⁹ *A főváros a hadifoglyokért*. PH, 1921. július 12.

³⁰ PH, 1921. július 14.; PH, 1921. július 16.; *A magyar újságíró testületek a hadifoglyokért*. PH, 1921. július 19.

³¹ PH, 1921. augusztus 3.

³² PH, 1921. augusztus 23.

³³ *XV. Benedek pápa a hadifoglyokért*. PH, 1921. november 4.

³⁴ PH, 1921. augusztus 25.

³⁵ PH, 1920. március 2.

³⁶ PH, 1920. március 9.

³⁷ PH, 1920. július 11.; 1920. július 13.

sokan mások. A zenekar a Himnuszt és a Rákóczi-indulót játszotta, a hozzátartozók nagy része – akiket előre értesítettek családtagjuk hazatéréséről – már csak a Baross téren kapott helyet. Az első csoporttal mindössze négyszázhetven fogoly érkezett haza, a Dell'-Adami Géza által vezetett vlagyivosztoki misszió segítségével.³⁸ Ezt követően folyamatosan érkeztek haza néhány száz fős csoportokban a magyar katonák, fogadtatásuk azonban már korántsem volt olyan ünnepélyes, mint azé a bizonyos első szállítmányé, az újság mindössze néhány soros híradásban tudósított érkezésükről. Az egykori foglyokat kivétel nélkül Királyhidára, a fogadóállomásra, majd a csóti leszerelőtáborba szállították.³⁹ A hazaszállítások augusztust követően két hónapra leálltak, a következő csoport október elején érkezett Magyarországra, de a transzportok közel sem követték olyan gyors ütemben egymást, mint a nyár közepén.⁴⁰ 1920. november végén újabb – ezúttal 1415 főből álló – hadifogolytranszport érkezett vasúton a fővárosba, közöttük ötszáz főnyi tisztikar. Horthy ismét köszöntőt mondott a pályaudvaron, ahogy üdvözlő szavak hangzottak el a kormány, illetve a főváros képviselőitől is.⁴¹ A vlagyivosztoki misszió munkájának köszönhetően ha Kelet-Szibériából nem is, de nyugatról, hajóúton, rendre érkeztek haza az egykori foglyok, ezekről az újság folyamatosan tudósított. Az ünnepélyes fogadtatás külsőségeiben megegyezett a korábbiakkal, ahogy a köszöntő szavak tartalma is, azonban a kormányzó csak akkor látogatott ki a pályaudvarra, ha jelentős létszámú tiszt volt a hazaérkezettek között.⁴² 1921 őszére a hadifoglyok érkezésének híre háttérbe szorult, az újsághírek nagyobb jelentőséget tanúsítottak a túszok kicserélésének, ezt naponta nyomon követték.⁴³ A kicserélési akció végül 1922-ben zárult le (legalábbis a lap szerint), augusztus 24-én érkezett meg az utolsó, százhat főből álló transzport a fővárosba.⁴⁴ Az év augusztusában hazaérkezett Rigából Jungerth Mihály osztálytanácsos is, a fogolycsere-akció vezetője, nyilatkozatából az derült ki: már csak az van Oroszországban, aki nem akar hazajönni.⁴⁵ Valójában ez korántsem így volt, több tízezren vártak még mindig arra, hogy a kormány támogassa hazatérésüket. Akadtak, akik lekésték a hivatalos állami hazaszállítást, másokhoz – főként Szibéria belsejébe – el sem jutott a szervezett hazatérés híre. Sokan támadták is a kormányt, hogy nem ad pénzt a hazaszállítás további lebonyolítására. Az éles hangú vádakra Belitska Sándor honvédelmi miniszter kijelentette, hogy a túszokat kivétel nélkül hazahozták, a kicserélőbizottság feloszlott, a hazaszállítást államilag lezártnak tekintik.⁴⁶ Az újság valóban nem szentelt ezután annyi figyelmet a hadifoglyok ügyének, mint korábbi számaiban, ez alól egyetlen kivételt a zalaegerszegi internálótábor ügye jelentette.⁴⁷ Az sem okozott különö-

³⁸ *Szibériai hadifoglyok hazaérkezése*. PH, 1920. július 16.

³⁹ PH, 1920. július 18.; 1920. július 22.; 1920. július 28.; 1920. július 30.; 1920. július 31.; 1920. augusztus 3.

⁴⁰ PH, 1920. október 2.; 1920. november 18.

⁴¹ PH, 1920. november 25.

⁴² PH, 1921. május 11.; 1921. június 22.; 1921. július 15.; 1921. július 19.

⁴³ PH, 1921. október 20.; 1921. október 23.; 1921. október 27. stb.

⁴⁴ PH, 1922. augusztus 24.

⁴⁵ PH, 1922. október 27.

⁴⁶ PH, 1923. január 21.

⁴⁷ PH, 1923. január 14.; *Internáltak tábora*. PH, 1923. február 25.; *Egy nap a zalaegerszegi internálótáborban*. PH, 1923. február 25.; *Az internáltak ügye a ház előtt*. PH, 1923. március 8.; *Újabb viharok Zalaegerszeg körül*. PH, 1923. május 31.

sebb felzúdulást, amikor novemberben kiderült: még mindig van tizenöt tiszt túszként visszatartva Oroszországban.⁴⁸

Leszerelő- és internálótábor:

Csót és Zalaegerszeg. Visszaút a civil társadalomba

A határszéli meleg fogadtatás után minden hazatért hadifogoly útja a leszerelőtáborba vezetett, ahonnan általában 10-14 nap egészségügyi vesztegzár után távozhatott. Több leszerelőtábor is létezett Magyarországon (a nagyobbak: Hajmáskér, Inota, Ostffyasszonyfa, Csót, Zalaegerszeg), az Oroszországból hazatérteket azonban – főként 1920 után – szinte kivétel nélkül Csótra szállították.⁴⁹ A Veszprém megyében lévő csóti hadifogolytábort 1915-től három éven át a Monarchia területén fogságba esett, főként orosz, lengyel, olasz nemzetiségű katonák elhelyezésére, őrzésére használták, majd 1918–1919 során a királyi román hadsereg elől menekülő gyűjtőtábora lett. A háború befejezése után az Olaszországból, Franciaországból, Angliából és a legnagyobb számban Oroszországból hazatérők leszerelőtáboraként funkcionált. A tábor iratanyaga ugyan töredékesen maradt ránk, a Hadtörténelmi Levéltár gyűjteménye azonban a hadifoglyok fogadása szempontjából értékes naplót tartalmaz.⁵⁰ A hazaérkezők tizennégy napot, azaz két hetet töltöttek egészségügyi és egyben „politikai” vesztegzár alatt a tábor területén, a fogadónapló ennek a ritmikusan ismétlődő periódusnak rövid forgatókönyvét mutatja be. A diáriumot 1921. május 30. és 1922. február 16. között vezették, pontosabban ennek az időszaknak a feljegyzései maradtak fent. A két-hetes ciklusok eseményei között vannak ugyan eltérések, de a napló alapján szépen kirajzolódik egy általános kép. A hazatérőket vagy a tábor parancsnoka, vagy Kovács Kálmán alezredes, a „T” osztály⁵¹ vezetője fogadta ünnepélyes keretek között. A köszöntő részeként „hazafias” szavakat és a Himnuszt hallgatták meg a katonák, majd ezt követte a „megvendégelés”. A vacsora általában valamilyen főzelékféle volt kolbásszal, vagy gulyás, mindkét fogáshoz bor és szivar dukált. Az itt töltött időszak alatt a szórakoztatásról is igyekeztek gondoskodni: a „Kino”-ban hetente többször is volt mozielőadás, bár a levetített filmekről sajnos semmit nem tudunk. Az épületet más kulturális célokra, például a cigányzenekar előadásainak helyszínéül is használták. A napló többször számol be bor-, dohány- és szí-

⁴⁸ PH, 1923. november 21.

⁴⁹ A leszerelőtáborok történetét többen is feldolgozták, itt most csak a legfontosabbakat említem. A szocialista időszak szerzőinek zömmel megegyezik a véleménye abban, hogy a csóti táborban verték és kínozták az Oroszországból hazatért hadifoglyok közül mindazokat, akikre nézve a „T” osztály valamilyen terhelő adatot tudott felmutatni. Kétségtelen tény, hogy valóban voltak a foglyok terhére elkövetett atrocitások a táborban, és a politikailag megbízhatatlannak minősülő hazatérteket hosszú időre rendőri megfigyelés alá helyezték, illetve súlyosabb esetben a zalaegerszegi internálótáborba küldték. A „politikai szűrés” mellett azonban ezek a táborok mindvégig fogadták, leszerelték és ellátták a hadifogságból hazatérők tízezreit, így tevékenységük teljes körű bemutatásához nem elegendő a korai szakirodalomra hagyatkozni. Vö.: Rácz István: *Csót, Hajmáskér, Zalaegerszeg. Adalékok a csóti „leszerelő”, a hajmáskéri és a zalaegerszegi internálótáborok történetéhez. 1919–1923.* Pápa, 1977.; uő: *Csót-tábor az emlékek tükrében 1915–1923.* Csót–Pápa, 1990.; Bonhardt Attila: *A magyar hadifoglyok hazatelepítése az I. világháború után. A magyarországi leszerelőtáborok 1919–1923.* Hadtörténelmi Közlemények, 107. évf. (1994) 3. sz. 19–55.

⁵⁰ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), Hadifogoly gyűjtemény, A csóti leszerelőtábor iratai. 25. doboz

⁵¹ A „T” osztály 1920 szeptemberétől működött, feladata volt a beérkező kommunisták, vöröskatonák és pártfunkcionáriusok kipuhatolása, megfigyelés és kiemelése. Korábban a védelmi osztály látta el ezt a feladatot.

varosztásról, és a katonák rendszeresen kaptak a konyhán negyed kiló kolbászt a napi fejadagon túl is. A naplón és a fennmaradt hivatalos iratokon kívül egy 1961-ben készült visszaemlékezés-sorozat⁵² segíthet rekonstruálni a tábor mindennapjait. Az elhelyezés 100–120 fős barakkokban történt, a fogdák 15–20 fő befogadására voltak alkalmasak. A „gyanús elemeket” kiemelték, fogdában tartották. A vizsgálat után egy részüket Zalaegerszegre internálták, de a lakóhelyükre hazatérőket is rendőri felügyelet alá helyezték. Ők interjúikban éhezésről, az elszenvedett kínzásokról, a nap bármely szakában történő kihallgatásról beszéltek. Az egyik interjúalany, aki Petrográdban a hadifogolyszínháznál dolgozott, különösen negatív képet festett az itt töltött hetekről: „...és amikor hallottam, hogy itt van Csót község, ahol engem ártatlanul bántottak, mert nem voltam párttag és nem voltam semmi, nem csináltam rosszat, én csak jót csináltam, kérem, és abszolút nem politizáltam, hát nagyon rossz emlék, és ha lehet, Csótot el is kerülöm, mert mindig eszembe jutnak azok a régi dolgok. Mert nem mindegy, hogy az ember 6-8 évig hadifogoly, hazahozzák, és akkor még ilyen fogadtatásban részesült, hogy pofon ütik, és nem adhatja vissza. Méghozzá ártatlanul. Ez bizony kellemetlen volt.”⁵³ Azok, akiket nem vontak vizsgálat alá, pozitívan emlékeznek vissza az itt töltött időszakra. Kítűnő kosztolásról (hús, rizs, kávé – „ki mit kívánt”), szórakozási lehetőségekről (kártya, dominó, biliárd, mozi, kocsmá) számoltak be. Egyes elbeszélők szerint a tábor csak részben volt önellátó, tartottak lovakat és ökröket, valamint saját mészárszékekkel is rendelkeztek, a főzelékféléket azonban a szomszédos falvak (Gic, Kisdém) kertészetéből hozták, egyéb élelmiszert, nyersanyagot Pápáról szereztek be. Ezzel párhuzamosan egy másik, a táborban kertészként dolgozó interjúalany meglegházi virágokról, a tábor területén megtermelt krumpliról, répáról számolt be. A visszaemlékezők a tábort önálló városként emlegették, hiszen saját víz- és áram ellátása volt, kórházat rendeztek be a táborlakók számára. A tisztaságra csaknem mindegyik megkérdezett panaszkodott, bolháról, poloskáról, patkányról számolva be. A csóti táborba a Pesti Hírlap munkatársa, Benda Jenő⁵⁴ is sokszor ellátogatott. Tudósításainak köszönhetően sok érdekes – és olykor hajmeresztő – híradás született. Ilyen volt a '48-as honvéd, Bumba György esete is, aki kilencven évesen, ötvenöt év távollét után tért vissza Magyarországra.⁵⁵ Benda, aki korabeli riporterként – sokszor saját, a beszélgetés közbeni érzéseit és gondolatait is dokumentálva – interjút készített a hazatérő túsókkal, riportjai során elsősorban az oroszországi viszonyok felől érdeklődött. A hadifogoly-életre használt jelzői ugyanazok, vagy nagyon hasonlóak voltak, mint a Pesti Hírlap korábbi cikkei esetében, a jól ismert általánosságok mellett azonban számos eseményről (Krasznajarszk elfoglalásáról, a túsóként visszatartott tiszt koncentrációs táborba záratásáról) is beszámolt.⁵⁶ Benda egyik tudósítása, a *Magyar tisztek borzalmas mészárlása*⁵⁷ nyomán a leszerelőtáborban hivatalos nyomozás indult az 1919-es osi

⁵² HL, Hadifogoly gyűjtemény, A csóti leszerelőtábor iratai. 27. doboz

⁵³ HL, Hadifogoly gyűjtemény, A csóti leszerelőtábor iratai. 27. doboz. Tóth Gábor bakonyszücsi lakos visszaemlékezése.

⁵⁴ Benda Jenő (1882–1944) ügyvéd, újságíró, lapszerkesztő. A Magyar Szó, az Egyetértés, 1911-től a Pesti Hírlap munkatársa, utóbb a lap szerkesztője. Zsidó származása miatt elhurcolták, Dachau-ban halt meg 1944 novemberében.

⁵⁵ PH, 1920. október 2.

⁵⁶ *Akiket a vörös pokolból megváltottak.* PH, 1922. július 21.; *Milyen állapotok vannak Szovjet-oroszországban?* PH, 1922. július 22.; *A kommunista összeesküvés fiókjaiból.* PH, 1922. július 26.

⁵⁷ PH, 1922. július 23.

eseményekkel kapcsolatban, tehát újságírói – tényfeltárói – munkájával komolyan hozzájárult az Oroszországban történetek rekonstruálásához.⁵⁸

A csóti hadifogolytábort az utolsó hivatalos állami hazaszállítást követően 1923-ban bezárták, idővel teljesen lebontották, napjainkban már csak az egykori temető őrzi nyomát a hajdani barakkvárosnak. Azok a leszerelt katonák, akiket „politikai múltjuk” miatt internáltak, Zalaegerszegre kerültek. A tábor ebbéli funkcióját sokan megkérdőjelezték, végül a szárnyra kapó híresztelések miatt 1922 novemberében az ügy a nemzetgyűlés elé került. Hébelt Ede, a soproni kerület szociáldemokrata képviselője interpellált az internálótábor ügyében, a bezáratás mellett szóló érveit személyes tapasztalataival támasztva alá.⁵⁹

A parlamentben a felszólalások hatására végül az a megállapodás született, hogy pártközi bizottság vizsgálja meg a helyszínen az internáltak helyzetét. A helyszíni szemlére 1923 februárjában került sor, a Pesti Hírlap kiküldött munkatársa, Benda Jenő kísérte végig a táboron a bizottság tagjait. Beszámolója meglehetősen sivár képet tár a lap olvasóinak szeme elé. Az internáltak cellaszerű, jóformán fűtetlen szobákban éltek mindennapjaikat anélkül, hogy tudnák: mikor üt szabadulásuk órája. A szemle végül nem hozott eredményt, sok képviselő lényegesen jobbnak ítélte meg a táborlakók helyzetét, mint ahogy azt a tábor feloszlata mellett kardoskodók állították. Képviselőtársaik erre azzal vágtak vissza, hogy a bizottság látogatása idejére „kistafirozták” az intézményt. A tábor körüli vihar nem ült el, a nemzetgyűlés 1923 tavaszán több alkalommal is foglalkozott az internáltak helyzetével.⁶⁰ A témát az újság is újból felkapta, részletesen ecsetelve a veréseket és a nők elleni szemérem sértéseket, ugyanakkor azt is megjegyezték: a tábor területén már csak 126 politikai internált van, a többi köztörvényes bűnöző.⁶¹

A parlament nem csak a „politikailag problémás” hadifoglyok ügyével foglalkozott. Slachta Margit, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának képviselője már 1920 nyarán szorgalmazta, hogy a hazatérőket már a „vesztegár”, azaz a leszerelótáborban töltött időszak alatt lássák el megfelelő étellel és ruházattal.⁶² A hosszú évek után hazaérkezők problémáit azonban nem lehetett egy csapásra megoldani. Sokan iskolai tanulmányaikat félbehagyva vonultak be, mások fiatal házassákként mentek a frontra. A túszként visszatartott tisztek nagy része értelmiségi volt a háború előtt, azonban a megváltozott területi és közigazgatási viszonyok miatt újbóli foglalkoztatásuk megoldhatatlan feladat lett. A marandó fizikai és lelki betegségekkel küzdők számára a legkisebb hétköznapi tevékenység is gondot jelentett, a családok sok esetben nem voltak felkészülve a hazatérő (idegenek?) ápolására. A családon belüli viszonyok is átrendeződtek: az apa távolléte az anyák (és sokszor az idősebb gyermekek) munkába állását jelentette, ezáltal a családfői szerep is megkérdőjeleződött.⁶³ A hadifoglyok között azonban akadtak olyanok is, akik a kint töltött évek alatt új szakmát tanultak, és hazatérvén erre építették új életüket – ők abba a kisebb csoportba tartoztak, akik sokkal jobban viselték a változás okozta nehézségeket.⁶⁴

⁵⁸ Vö.: Kaba Eszter: *Az osi hadifogoly mérszárlás, avagy egy rémtörténet természete*. http://nagy-haboru.blog.hu/2011/10/12/az_osi_hadifogoly_meszarlas_avagy_egy_remtortenet_termeszete; *Hadifogoly magyarok története*, 411–412.

⁵⁹ A nemzetgyűlés ülése 1922. november 29-én.

⁶⁰ A nemzetgyűlés ülése 1923. március 7-én és 1923. május 30-án.

⁶¹ PH, 1923. január 14.; 1923. február 25.; 1923. március 8.; 1923. május 31.

⁶² PH, 1920. június 17.

⁶³ Ezeket a jelenségeket taglalja: *Esti levél. A hadifogoly itthon*. PH, 1920. augusztus 15.

⁶⁴ PH, 1921. július 16.

Összegzőképpen – az újság híradásai alapján – megállapítható, hogy a hazai közvéleményt élen foglalkoztatta az orosz fogságban rekedt hadifoglyok sorsa. Életkörülményeiket régényesen képzeltek el, fejükben a szibériai hómezőkön éhező, fázó ember alakja élt: a hőség, akit megmagyarázhatatlan körülmények tartanak vissza attól, hogy hazatérjen az övéihez, és folytassa a háború előtti életét. Hazatérésük érdekében sok társadalmi csoport hozott kisebb-nagyobb anyagi áldozatot, azonban a már itthon lévők helyzetének rendezésére csak esetleges megoldások születtek. Fizikai erőnlétük feljavításáról viszonylag egyszerűen lehetett gondoskodni, azonban a hétköznapi életbe történő visszavezetésük, az „utógondozás” és a lelki rehabilitáció – előzetes tapasztalatok híján – elmaradt, így sokszor értetlenkedve fogadták a fogságból hazatértek öngyilkossági kísérleteit.

ESZTER KABA

“All of them Will be Back by Autumn!” The Prisoner of War Question and Hungarian Society in the Columns of the Pesti Hírlap, 1920–1923

The peace treaty of Brest-Litovsk (Russia's separate peace), which ended World War I, did not automatically bring about the possibility for the hundreds of thousands of prisoners of war taken by Russia to return to their home country. Prisoners of war held in the territories east of the Ural, in Turkestan and Siberia, often had to wait years to see their motherland again. A couple of factors, including the Russian-Hungarian diplomatic relations, the general conditions in Soviet Russia and the limited financial means of the Hungarian government, stood in the way of their return. At the beginning of the 1920s, the prisoner of war question was a topic Hungarian society was concerned with on a daily basis, which was mirrored in the columns of one of the most popular dailies at the time, the Pesti Hírlap. The newspaper echoed the official views of the government on this topic, but it also encouraged direct social involvement: its articles emphasized that opening diplomatic negotiations and finding the financial means required for bringing the captives home were both essential to the successful settlement of the prisoner of war problem. The articles published in the newspaper used graphic descriptions to illustrate the fate of those languishing in Russian captivity, which resulted in the launch of a then unprecedented fundraising campaign to which almost all social groups contributed. Thanks to the money collected and the settlement of the diplomatic relations, it became possible to bring the prisoners of war home, and the newspaper did not fail to report on how they were welcomed, either. But from the flower-adorned railway stations and passionate words of welcome, the one-time prisoners of war were taken to disarmament camps, and subsequently even to detention camps in some cases, where the ex-soldiers were also accompanied by the correspondent of the daily.